

Son Osmanlı Kuşığı ve Modern Ortadoğu'nun Oluşumu

Michael Provence, Çev. Okan Doğan

İstanbul, Kronik Kitap Yayınları, 2021, 445 sayfa, ISBN 978-625-7631-38-9.

Muharrem Selçuk ÜNAL*

Yazar Michael Provence, California Üniversitesi Tarih Bölümünde Orta Doğu tarihi profesörüdür. 2001 yılında Rashid Khalidi yönetiminde, modern Orta Doğu tarihi alanında doktorasını tamamlamıştır. Osmanlı Devleti'nin son dönemi ve 20. yüzyıl başı sömürge Orta Doğu'su üzerine çok sayıda makalenin yazarı olan Provence'in diğer kitabı *Büyük Suriye İsyanı ve Arap Milliyetçiliğinin Yükselişi* (2005) de Türkçeye çevrilmiştir. *Son Osmanlı Kuşığı ve Modern Ortadoğu'nun Oluşumu*, Okan Doğan'ın Ekim 2021'de yaptığı çeviri ile Türk okuyucusuna sunulmuştur. Kitap, iki dünya savaşı arasında Orta Doğu'da yaşananları Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki askerî ve mülkiye eğitiminden geçmiş bir kuşak çerçevesinde sunulmaktadır. Görseller, haritalar, tablolar, teşekkürler, kısaltmalar, son Osmanlı kuşağına mensup askerî ve sivil figürler, giriş, altı ana başlık, sonuçlar ve son söz şeklinde içeriklendirilmiştir. Kitabın ana başlıkları “Uzun 19. Yüzyılda Osmanlı Modernleşmesi: Memur Yetiştirmek, Osmanlı Vatandaşı Olmak, Osmanlı Sonrası Ortadoğu'da Kolonyalizmin Teorisi ve Pratiği, Kaybedilmiş Savaş ve Sonrasının Düzenlenmesiyle Savaş: Osmanlı Sonrası Ortadoğu Şekilleniyor (1918-22), Milletler Cemiyeti'nde Umutlar ve Hüsrانlar: Osmanlı Sonrası Dönemde Silahlı Mücadelenin Dönüşü (1923-27), Sömürge Anayasaları ve Sözleşmeleri: Osmanlı Sonrası Dönemde Militarizm (1927-36), Son Osmanlı Kuşağının Son Günleri (1936-38), Sonuçlar ve Sonsöz” şeklinde düzenlenmiştir. Her bölümün başında önemli olaylar kronolojik olarak yer almıştır. Görseller bölümünde on beş görsele; haritalar bölümünde Osmanlı İmparatorluğu (1908-14), savaş zamanı planları, Osmanlı

* Emekli Kurmay Albay, Ankara, ORCID: 0000-0001-5784-4683, uselcuk884@gmail.com

sonrası Orta Doğu olmak üzere toplam dört haritaya; tablolar bölümünde subaylar, sivil görevliler ve Osmanlı uyruğundan olmayanlar ile ilgili üç tabloya yer verilmiştir.

Provence, giriş bölümünde, Alman imparatoru II. Wilhelm'in 1898 yılında gerçekleştirdiği Şam ziyareti ile 1914-18 Birinci Dünya Savaşı yılları arasında bölgede yaşanan olaylara yer vermiştir. Wilhelm'e göre Şam, Roma devrinin, Aziz Paul'un ve Selahattin Eyyubi'nin şehridir. Eyyubi, Haçlıları mağlup edip 1187'de Kudüs'ten çıkararak Osmanlı sultanıydı. Wilhelm, II. Abdülhamit'e verdiği hediyelere ilave olarak, Eyyubi'nin Şam'da bulunan türbesine yaldızlı bronz çelenk ve ipek kuşak bırakmıştır. I. Dünya Savaşı ile 402 yıllık Osmanlı hâkimiyetine son vermiştir. İngilizlerin şehre girişinin hemen sonrasında İngiliz Albay Lawrence Şam'a gelerek Selahattin'in türbesine gitmiş, bronz çelenk ve kuşağı Londra'ya götürmüştür. Şimdi Londra Harp Müzesinde sergilenmektedir. Britanya başbakanı Lloyd George, savaş yıllarında mevkidaşı Fransız başbakanı Clemenceau'nun, Doğu Anadolu ve Beyrut, Şam ve Halep'i kapsayacak şekilde Kuzey Suriye'yi ele geçirme isteğine rıza göstermiştir. Yazar, kitabın odağında Suriye ve Lübnan'ın ilk yüksek komiseri General Gouraud, Lawrence veya Kayzer Wilhelm'e değil, bunların hayal ve tasavvurlarına yer vermiş; ayrıca eseri Osmanlı son öncü kuşağının kafa kafaya verip çarpışma kumarına girip kaybedişinin; plan, umut, fırsat ve ufukların sonlanışının hikâyesi olarak ele almıştır.

Yazar, birinci bölümü on alt başlıkta ele almıştır. Osmanlı'da modern eğitim askerî ve mülki ortaokullardan başlamaktadır. Bu okullar Osmanlı'nın son döneminde seçkinler tabakası parçası olmanın ilk gerçek eşiği olmuştur. Öğrendikleri ve yaptıkları her şey Osmanlı Devleti'nin, padişahın ve Müslüman ahalinin önde gelen muhafızları olarak şartlandırılmaktaydı. Osmanlı kurmay subaylarının eğitimi için Abdülhamid, Wilhelm'den bir askerî misyon görevlendirmesi ister. Bu istekten üç yıl sonra 1884-96 yıllarında General Von der Goltz İstanbul'da görev yapar. Yeni asrın ilk yıllarında emekli olmasına rağmen, I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine tekrar aktif göreve çağrılır ve 1916'da Kut'ül-Amare'de bir İngiliz kara tümenini mağlup eder. Osmanlı'da askere alma, eserin bu bölümünde ele alınan diğer bir konudur. 1909 sonrasına kadar Osmanlı Hristiyanları ve Yahudiler ordudan muaf tutuldular. Bedel ödemek şartıyla Müslümanlar da muaf tutulabiliyordu ancak Müslümanlar Hristiyan ve Yahudilerden daha fazla para ödemek zorundaydılar. Askerî ve mülki okullar ele alınmış, alt kaynaktan akademik ve üst seviyeye kadar sistem oluşturulmuştur. Askerî okullar, askerî rüştiye (ortaokul), askerî idadi (lise), Mekteb-i Ulum-ı Harbiye (Harp Okulu), Erkan-ı Harbiye (Harp Akademisi) yerleri, öğretim yılları ve öğretim sistemi ile Galatasaray Lisesi ağırlıklı olmak üzere Mülkiye okulları konu edilmiştir. Bu iki öğretim kurumu arasındaki fark, askerî okulların yatılı ve ücretsiz olmasıdır. *Eleştirel olarak yazar, Harp Akademisi tabirini Harp Okulu anlamında ele almıştır. (Sayfa 71, başlık) Bu hatalı bir kullanımdır. Akademi, Harp Okulu üzerinde kurmay subay yetiştiren bir kurumdur. 2017 düzenlenmesi ile Milli Savunma Üniversitesine bağlanarak Harp Enstitüsü adını almıştır.* * Ayrıca 1897 yılında sekiz

---

* <https://msu.edu.tr>

askerî idadi olduğundan bahsedilmektedir. *Askerî idadiler ordu merkezlerinde kurulur.*¹ Osmanlı telgraf şebeke sistemi ile demir yolu ağları bu bölümde konu edilmiştir. Arap milliyetçileri olarak Yasin el-Haşimi, Yusuf el-Azme, Taha el-Haşimi, Fevzi Kavukçu, Said el-As, Ramazan Sellaş'ın şahsiyetleri ve askerî eğitim durumları ele alınmıştır. İçlerinden sadece Fevzi Kavukçu ve Ramazan Sellaş Harp Akademisine devam edememiş, diğer şahsiyetler akademiye bitirerek kurmay subay olmuşlardır. Sivil siyasetçiler ve mülki okul mezunları olarak Musa Kazım el-Hüseyin, Abdurrahman Şehbender, Şekip Arslan'ın öz geçmişlerine yine bu bölümde yer verilmiştir.

İkinci bölüm, dokuz alt başlıktan oluşmaktadır. Osmanlı sonrası Orta Doğu'da sömürgeciliğin teorisi ve pratiği ele alınmıştır. Birinci Dünya Savaşı, Avrupalıların bugün artık unutulmuş olan bazı iktidar mücadeleleri uğruna Avrupa'yı manasızca kana bulamalarıyla hatırlanır. Savaşa İngilizlerin iki endişesi neden olmuştur. İlki, Osmanlı ile Alman ittifakına dair olurken ikincisi ise Hindistan, Mısır ve Basra Körfezi'nin petrol kaynaklarına ulaşımına ilişkin endişelerdir. İngiliz, Fransız ve Rusya arasındaki görüşmeler ile İngiltere Yüksek Komiseri Henry Mc Maho'nun, Mekke emiri Şerif Hüseyin'e mektup yazarak isyan etmesi hâlinde ona bağımsız bir krallık verilmesi vaadinde bulunması ile Orta Doğu artık şekillenmeye başlayacaktır. Ayrıca Arap isyanı sonrası Hüseyin'e Müslüman milletin kralı ve halifesi unvanı da verileceği ifade edilmiştir. İngiliz ordusunun merkezden ve sömürgelerden gelen yüz binlerce askeri Batı Cephesi'nde yok edilirken Şerif Hüseyin ve oğulları isyanı başlatarak 1916-18 arasında Filistin ve Suriye'de Osmanlı ordusuna karşı savaştılar. Bu süreçte Kut-ül Amare'de General Goltz komutasındaki Osmanlı ordusu bir İngiliz tümenini teslim almıştır. Paris Barış Konferansı öncesi Fransız başbakanı Clemenceau ile İngiliz mevkidaşı Lloyd George görüşerek Sykes-Picot'da çizilen hatlarda değişiklik yaparlar. Yeni duruma göre Filistin ve petrol zengini Musul İngiltere'nin; Suriye, Kilikya, İskenderun ve Musul petrollerinin belirli bir yüzdesi Fransa'nın payına bırakılacaktı. Paris Barış Konferansı temel olarak Wilson'un "on dört ilkesi"ne riayeten ve görünüşte Osmanlı vatandaşları ve Siyonistler için kendi kaderlerini tayin etme hakkına uyararak Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını da ele almıştır. Paris Barış Konferansından Milletler Cemiyeti (MC) Sözleşmesi doğmuştur. Sözleşmenin XXII. maddesi doğrudan doğruya İtilaf Devletleri tarafından askerî işgal altında tutulan Fransız ve İngiliz yönetiminde kalması beklenen Osmanlı topraklarına ilişkindi. Esas itibarıyla, Wilson'un önerdiği MC Osmanlı İmparatorluğu'ndan ve Almanya'dan ayrılan yasal vasiliğini üstlenecek; MC adına İngilizler ve Fransızlar tarafından yönetilecek, ancak bu devletler bölgenin hiçbir faydasından istifade edemeyecekti. Konferans Wilson, Lloyd George, Clemenceau ve Faysal'ın danışmanı Rüstem Haydar arasında hararetle görüşmelere sahne olmuştur. Haydar "manda" kelimesinin açıklanması üzerine sorulara ağırlık veriyordu. Wilson Osmanlı Suriyesi'nde yaşayan nüfusun isteklerini soruşturmak için Henry King ve Charles Crane adında iki meşhur Amerikalıyı 1919 baharında görevlendirmiştir. Bölgede alınan dilekçelerde halkın %70-80'i Büyük Suriye topraklarının bir bütün olarak tutulmasını ve Siyonizm'e muhalefeti istemekteydi. Üç yılı aşkın sürenin ardından, King-Crane raporu yayımlandığında Fransa ile Britanya, Suriye, Büyük Lübnan, Irak, Mavera-i Ürdün Filistin'e

¹ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam, Cilt I*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2020, s. 64.

tamamen yerleşmişti ve buralarda MC mandaterleri kabul ediyorlardı. Paris Barış Konferansından sonra Clemenceau Musul ve Filistin'i İngiltere'ye; Lloyd George ise Suriye'yi Clemenceau'ya bırakmıştır. İngiliz ödeneğiyle desteklenen Şam hükûmetinin başındaki Faysal ise başının çaresine bakacaktır. Nisan 1920'de San Remo'da Fransa ve Britanya, sırasıyla Suriye ile Filistin'in ve Irak'ın MC adına mandaterliğini üstlenmiştir. Kilikya İngilizlerce boşaltılmış, Fransızlar tarafından işgal edilmiş, akabinde Sevr görüşmeleri başladığında Fransız kuvvetleri Kilikya'da mağlup olmuş, ancak Kral Faysal'ın kuvvetlerini yenerek Şam'ı işgal etmekte başarılı olmuştur. Sevr Antlaşması'ndan maksat Osmanlı'nın Britanya ve Fransa'ya teslim oluşunu resmiyete dökmek ve söz konusu toprakların hukuki mülkiyetini MC mandaları olarak ellerinde tutmak üzere bahsi geçen iki devlete aktarmaktı. Kamuoyu MC işlevini yanlış anlamıştır. “...*Cemiyetin görevleri mandaların yönetim esaslarının İtilaf Devletleri tarafından alınan kararlara uygunluğunu temin etmekle sınırlıydı; mandater kuvvetler mandaların yönetimini icra ederken cemiyetin kontrolü altında değil danışmanlığı altında olacaktı...*” (Lord Balfour'un MC Komisyonu huzurundaki konuşması, Haziran 1922, s. 132.) Yazar, eserinin devamında Mandalar Birimi, Mandalar Komisyonu, MC'nin işlev ve görevlerine yer vermiştir. Şikâyetlerin MC'ce ulaşması imkânsızdı. Mandalar Birimi Cenevre'deki gündelik yazışmalardan ve ofis işlerinden sorumlu olmakta; Mandalar Komisyonunun ise şikâyetleri araştırma ve mandater kuvvetten herhangi bir aksiyon talep etme hakkı bulunmamaktaydı. Suriye ve Filistin'den manda yönetimine karşı şikâyet mektupları ve broşürler düzenlenmekte, protestolar artmaktaydı. Bu faaliyetlerin öncülüğünü Musa Kasım el-Hüseyini ile Şekip Arslan yapmaktaydı. Siyasi hak kaybına uğrayan ve yerli çoğunluğun göçle gelen azınlık tarafından marjinalleştirildiği tek yer Filistin olmuş; Lübnan ve Suriye dolaylı olarak yönetilen anayasal sömürge cumhuriyetleri; Irak ve Maverai Ürdün ise dolaylı olarak yönetilen sömürge niteliğinde meşruti monarşilere dönüştürülmüştü. Filistin'de MC ve manda otoritesi tarafından “Yahudi Ajansı” Filistin'deki Yahudi nüfusunun temsilcisi olarak kabul edilmesine rağmen Filistin Arap Kongresi ve İcra Heyeti Arapların temsilî organı olarak kabul görmemiştir. Suriye ve Lübnan'da Fransız manda rejiminin temel örüntülerini ilk olarak Yüksek Komiser General Gouraud ve onun genel sekreteri Robert de Caix şekillendirmiştir. Şam'ın fethedilmesinden iki ay sonra Gouraud, başkenti Beyrut olmak üzere Büyük Lübnan Devleti'nin kurulduğunu ilan etmiş ve yerli Hristiyanların kontrolünde Müslüman çoğunluğa sahip bir sömürge devleti oluşturulmuştu. Suriye idari taksimatı yeniden düzenlenerek Şam ve Halep tek idari birim olarak düzenlendi. Irak'ta ise manda üç benzemez Osmanlı vilayetleri arazisine bölünmüştü. Güneyde, İngiliz protektorası ve ana limanı olan Kuveyt'i de içerecek şekilde Basra, ortada Bağdat ve kuzeyde Musul olmak üzere taksimatlandırılmış, Maverai Ürdün ise Filistin manda hükûmetinin bir kolu hâline getirilmiştir.

Yazar, eserin üçüncü bölümünü on beş alt başlık altında ele almıştır. Osmanlı ordusunun yaklaşık %30'u Arap bölgelerinden silahaltına alınan askerlerden oluşmaktaydı. Türk ulusal bağımsızlık savaşına katılan ve Türkiye Cumhuriyeti'nde emekliye ayrılan subayların %15'inin memleketi Arap bölgeleriydi. 1 Ekim 1918'de Osmanlı'nın Şam valisi, İngiliz ordusu ve Faysal bin Hüseyin komutasındaki Arap isyancı kuvvetlerine şehri teslim etmişti. Mustafa Kemal de kuvvetleri ile önce Halep kuzeyi demir yolu hattına

çekilmiş, sonra da İstanbul'dan aldığı emir gereği Adana'ya gelerek Liman von Sanders'ten ordu kumandasını ele almıştı. Yazar, Adana'nın Fransızlar ve düzensiz Ermeni kuvvetleri ile işgali üzerine Osmanlı ordusu beraberindeki düzensiz kuvvetler ile Fransız kuvvetleri arasında bazı çatışmalardan bahsetmektedir. (s. 179)

“Düzensiz kuvvetler” tanımlaması yerine “Kuvayi Milliye” veya “Milli Kuvvetler” tabirinin kullanılması daha uygun olurdu. Kuvayi Milliye birliklerini belli etmek için çeşitli isimler kullanılmıştır. “Kuvayi Milliye”, “Milli Kuvvetler”, “Çete”, “Müfrez”, “Milli Müfrez”, “Mücahidin”, “Milis” genel olarak kullanılan terimlerdir.²

Fransızlar Adana işgalinden sonra Urfa ve Maraş'ın işgaline ilave olarak Osmanlı kömür madenciliği yapılan Karadeniz limanına çıkarma yapmıştır. Sonrasında İngiliz ve Fransızların organize ettiği Yunan İzmir çıkarması ve akabinde Mustafa Kemal'in Anadolu ihtilalini başlatması ve Suriyelilere hitaben yayımladığı beyanname yine bu bölümde yer alan konular arasındadır. Mart 1920'de Şam'da Suriye Milli Kongresi toplanarak Faysal'ı Suriye'nin meşruti hükümdarı ilan ederken, diğer taraftan Iraklı aktivistler de Şam'da düzenledikleri ortak oturum sonrası Irak'ı, Faysal'ın kardeşi Abdullah'ın hükümdarlığında bağımsız ilan etmişlerdir. Nisan 1920 sonlarında San Remo Konferansı sonuçları yayımlanmıştır. Konferans, Osmanlı Arap Şarkı'nın İngiliz ve Fransızlarca parçalanma şeklini ve MC mandalar sistemini onaylamıştır. Burada dikkat çeken husus söz konusu topraklardan hiçbir temsilcinin konferansa katılamamasıdır. Ağustos 1920'de toplanacak Sevr'in maksadı da teslim olmanın ayrıntı ve sınırlarını tespit ile Orta Doğu'yu yeni sömürgeci devletlere teslim etmektir. Mayıs 1920 sonlarında San Remo Konferansının yarattığı öfke sonucu Irak'ta isyan başlamış ve Basra Körfezi'ne kadar uzanan kesimde İngiliz garnizonları saldırıya uğramıştır. İngilizler bu isyanı Hindistan'dan gelen kuvvetler ve Kraliyet Hava Kuvvetleri ile bastırabilmişlerdir. Bu arada Fransızların önce Maraş, sonra da Urfa'daki yenilgileri sonucu Mustafa Kemal'le yaptıkları ateşkes sonrası Mersin-Adana hattının batısındaki bütün Fransız kuvvetleri geri çekilmiştir. Eylül 1920'de General Gouraud, Büyük Lübnan adlı yeni bir devletin kurulduğunu ilan etmiştir. Bu ayrı manda devleti Cebel-i Lübnan mutasarrıflığının genişletilmesiyle oluşturulmuştu. Aralık 1920 itibarıyla Mustafa Kemal komutasında bir tümen Urfa'da Fransızları mağlup ettiğinde, Filistin'de ise 1 Mayıs'ta Yafa'da Yahudi göçmenlerle sosyalist Yahudi göçmenler arasında yaşanan olaylara ilave olarak İngiliz askerlerle Arap Filistinliler sürekli çatışma hâlindeydi. 1921'de Ankara Antlaşması sonucu Fransa Anadolu'dan çekildi. Bu antlaşma ile Türk hükümeti Fransa tarafından tanındı; Türkiye de Suriye Fransız mandasını tanıdı. Anadolu'daki milliyetçilerin Suriye'ye desteğinin kesilmesi sonucu milliyetçi hareketin önde gelen isimlerinden Hananu, Abdurrahman Şenbender, Sultan el Atreş, Said Haydar, Hasan el Hekim Fransızlarca cezalandırılmıştır. O dönemde Türkiye ve Irak'taki gelişmeler şu şekilde ele alınmıştır: Mustafa Kemal önderliğinde Anadolu ihtilali başarıları, Mudanya Ateşkes Antlaşması, Lozan Antlaşması; Irak'ta ise Faysal'ın Yasin el-Haşimi'nin Irak'a dönüşüne müsaade etmesi, başbakanlık değişimleri, Batı Anadolu'daki zaferin Halep, Beyrut, Şam, Kudüs ve Bağdat'taki kutlamalarla karşılanması. Bölümün sonunda saltanatın kaldırılmasından kısa süre sonra Osmanlı hanedanının son padişahı ile hanedan mensuplarının İngiliz gemisiyle ülkeden ayrılmaları ele alınmıştır.

² Sebahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Güneş Matbaacılık, İstanbul 1965, s. 105.

Yazar, dördüncü bölümü on dört alt başlık hâlinde, eski Osmanlı topraklarında 1923-27 arasında meydana gelen olaylar çerçevesinde kaleme almıştır. Bölümün başında Misak-ı Milli'nin Osmanlı parlamentosu tarafından kabulü ile Türkiye Cumhuriyeti'nin temel kuruluş belgesi olarak kabulünden sonraki dönemde başmüzakereci İsmet Paşa'nın önderliğindeki Türk heyeti ile Kasım 1922-Temmuz 1923 arasında Lozan'da İngiliz dış işleri bakanı Lord Curzon başkanlığındaki heyetle bağımsızlık mücadelesi ele alınmıştır. Kongreye Arap Filistin Delegasyonu da katılmıştı. Konferansın sonucu: Anadolu'daki milliyetçi hareket için zafer; İngiliz ve Fransız işgali altındaki eski Osmanlı bölgelerini temsil edenler için acı bir tecrübe. Yazar, Lozan Antlaşması'nın Temmuz 1923'te Osmanlı ile Yunanistan, Britanya ve Fransa arasındaki savaşı sona erdirdiği şeklinde, eserinde tespitte bulunmuştur. (s. 245) Burada yazar, Kurtuluş Savaşı'nın sona erişini Lozan Antlaşması olarak ele almış, ancak *“savaşın sona erişini İsmet Paşa başkanlığında, İngiliz, Fransız ve İtalya delegelerinin katılımıyla Mudanya Ateşkes Antlaşması ile olmuştur.”*³ Mart 1924'te hilafetin kaldırılmasından sonra Abdülmecit'in Osmanlı topraklarından sürülmesini takiben İngilizlerce belirlenmiş Hicaz kralı Şerif Hüseyin kendisini halife ilan etmiştir. Suriye'de ise Temmuz 1925'te Dr. Şehbender'in kurduğu Halk Partisinin amacı, tam bağımsızlık ve Suriye'nin Mavera-i Ürdün, Filistin, Suriye ve Lübnan ile bütünlüğünün devam ettirilmesini sağlamaktır. Irak'ta ise meclis, Mart 1924'te İngiliz-İrak Antlaşması'nı onaylar ancak halkın tepkisi üzerine Başbakan Cafer el Askerî'nin kabinesi Temmuz 1924'te iktidardan düşer. Yasin el-Haşimi yükselişe geçer, başbakan ve savunma bakanı olur. İngilizlerin muhalefeti neticesinde bir yıldan az sürede o da başbakanlığı bırakmak zorunda kalır. Suriye'de 1925'te meydana gelen isyan neredeyse Fransız mandası altındaki toprakların tamamına yayılmıştı. Dürzi İsyanı Fransızlara karşı ağırlıklı olarak Serhat ve Cebel-i Havran bölgelerinde patlak verdi. Kavukçu 1925 yazında Hama, Ramazan Sellaş ve arkadaşları da Şam'da Fransızlara karşı isyan ve saldırılara başladı. Fransızlar isyanları ağırlıklı olarak hava taarruzları düzenleyerek, isyancıların mallarına el koyma, evlerini yıkma, adil yargılama olmaksızın isyancıları idam etme yöntemlerini kullanarak önleyebildi. Şekip Arslan ve arkadaşları bu eylemlerin ayrıntılı zayıat listelerini dilekçe ve belgelerle oluşturup MC Mandalar Komisyonuna yapmış ancak sonuç alınmamıştı. Mandanın ve MC'nin standartlarına göre medeniyet barbarlık karşısında galip gelmişti. Yazar, İngiliz ve Fransız manda yönetimlerini karşılaştırmalı olarak analiz ederek eserin bu bölümünü nihayetlendirmiştir.

Eserin beşinci bölümünde yazar, 1927-36 arası sömürge anayasaları, sözleşmeleri ve Osmanlı sonrası dönemde militarizmi ele almış ve yirmi bir alt başlıkla sunmuştur. Fransız Mandası Yüksek Komiseri Jouvenel, 1926'da Lübnan'a bir anayasa komitesi atadı. Ekim 1927'de İdare Şurası anayasayı onayladı. Lübnan'da hukuki olarak Hristiyanlar hâkim olacak ve Suriye'den kalıcı olarak ayrılacaktı. Suriye'de ise, Suriye ve Lübnan Yüksek Komiseri Ponsot Suriye'de yeni bir başbakan ataması yapmıştı. Yeni meclisin görevlerinden biri de anayasa hazırlamaktır. Haşim el-Attasi meclis başkanı, Hananu anayasa komisyonu başkanı olmuştur. Üç tecrübeli hukuk âlimi anayasayı oluşturmuş ve anayasa meclis

³ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1918, s. 457.

tarafından kabul edilmiştir. Anayasa Suriye'nin Irak hariç manda rejimi altındaki tüm bölgelerini kapsadığını ve bölünmez bir bütün olduğunu kabul ediyordu. Ponsot anayasayı Fransızlar açısından kabul edilemez görüp Ağustos 1928'de meclisi üç ay tatil etmiş ve Şubat 1929'da tamamen kapatmıştır. 1930 yazında ise Ponsot, Suriye ve Lübnan anayasalarını yürürlüğe koyan kararnameler yayımladı. Manda yüksek komiseri canı istediği zaman anayasayı askıya alma yetkisine sahip olduğundan bir problem yoktu. Emir Abdullah'ın Maveara-i Ürdün'ü ise 1928 başlarında İngilizlerin tanıdığı prenslik oldu. Birkaç ay sonra anayasa ilan edildi, ancak Ürdün Milli Partisi grubunda anayasa protesto edildi. Filistin'de ise, 1928-29'da ikinci büyük tapınaktan geriye kalan tek yer olan "Ağlama Duvarı" bölgesinde Araplar ve Yahudiler arasında şiddetli olaylar yaşanmaktaydı. Manda otoriteleri Yahudi toplumundaki eski İngiliz ordusu mensuplarını ve Yahudi "özel polis mensupları"nı silahlandırmıştı. Çatışmaların sonucunda 133 Yahudi ölmüş ve çoğu polis tarafından olmak üzere 116 Arap öldürülmüştü. Irak'ta Haziran 1930'da İngiliz-İrak Antlaşması'nı Başbakan Nuri imzaladı. İngiltere bu antlaşma ile muhabere hatlarını, petrol imtiyazlarını ve hava üslerinin devamlılığını garanti altına alıyordu. Suriye'de Aralık 1931 sonundan Ocak 1932'ye kadarki zamanda birkaç kez meclis seçimleri yapıldı ve Haziran 1932'de meclis Muhammed Ali el-Abid'i Suriye Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olarak seçti. Ancak Suriye'de sular durulmuyordu. Bir taraftan Faysal ile milliyetçi muhalefetin başı Yasin el-Haşimi arasında, diğer taraftan kendilerini güvende hissetmeyen ve özerlik isteyen Kürtler ile Hristiyan Süryanilerin mücadelesi devam ediyordu. Ordu birlikleri ve gayrinizami Kürt kuvvetleri yüzlerce Süryani'yi öldürmesine rağmen Irak'ta karışıklıklar ve belirsizlikler devam etmekteydi. Irak'ın MC'ce kabul edilmesinden sonra Yüksek Komiser Ponsot Suriye'ye döner ve liberal bir antlaşmayı müzakere ve akdetme niyetini ilan eder. Antlaşmaya göre, hükümleri tamamen Fransa hâkimiyetinde uygulanacak üç yıllık denetim süresi başarıyla uygulanırsa Fransa, Suriye'nin MC'ye alınmasını destekleyecekti. Ponsot'un teklifini protesto eden dilekçeler hemen Cenevre'ye ulaştırılmıştı. Filistin'de ise, İngiltere'nin Siyonist politikaları sonucu 1933-35 yılları arasında Yahudi nüfusu ikiye katlanmıştı. Arap İcra Komitesi Ekim ve Kasım 1933'te Yahudi göçüne ve arsa satışlarına karşı protestolar planlamıştı. Sonrasında Yafa, Hayfa, Nablus, Kudüs ve Şam'da protesto gösterileri patlak vermiştir. Ekim 1933'te Faysal'ın ölümünden bir ay sonra Reşid Ali ve Yasin hükümeti düşmüştür.

Yazar, sonrasında Haşimi'nin siyaset sonrası yaşamı, 1935'te tekrar iktidara gelişi ve icraatlarını konu etmiştir. Bu arada Fevzi Kavukçu da Bağdat'a tekrar dönmüştür. Suriye Yüksek Komiserliği görevini Damien de Martel devralmış ve Kasım 1933'te Fransa-Suriye Antlaşması imzalanmış olmasına rağmen parlamento antlaşmayı onaylamamıştır. 1934-35 yıllarında Milli Blok taraftarlarınca Siyonizm'e muhalefet olarak Filistin'den gelen mallara, Şam'daki finansmanı Fransızlarca sağlanan elektrikli tramvaya ve Lübnan ve Suriye'de geçerli yeni bir tütün inhisarına karşı boykotlar düzenlenmiştir. 1920'lerin başından beri Suriyeli zenginlerin Yahudi Milli Fonu'na şehre yakın yerlerde sattıkları arazilerin fiyatları dört; Yahudi göçleriyle beraber Tel Aviv'in nüfusu iki katına çıkmıştı.

Yazar, eserin altıncı bölümünde 1936-38 yılları arası son Osmanlı kuşağının son günlerini sekiz alt başlıkta sunmuştur. Hananu'nun ölümünden hemen sonra 1936'da Milli Blok liderlerinin organizesi

sonucu Şam Barosu başkanı Faiz el Huri'nin Suriye'nin birlik ve bütünlüğü, bağımsızlığı, bütün halkın eşit olduğu ve Balfour Deklarasyonu'nun iptalini içeren konuşmasından sonra yüksek komiser de Martel'in Huri ve blok liderlerini huzuruna çağırıp eylemi küstahlık olarak nitelendirmesi üzerine kitlesel eylemler Şam'da başlamış, manda altındaki diğer şehirlere yayılmış ve bunu irticalen bir grev takip etmiştir. Polis tarafından protestoculara karşı sert önlemler alınmış, blok liderlerinin çoğu hapse atılmış veya sürgün edilmiştir. Bu gelişmeleri hükümet değişikliği takip etmiştir. Filistin'deki eylemin ilhamı Suriye'deki isyan ve grev olmuştur. Araplar ve Yahudiler arasında yaşanan çatışmalardan sonra yüksek komiser sıkıyönetim ilan etmiştir. Bu arada Arap Yüksek Komitesi oluşturulmuştur. Yafa, Hayfa ve Nablus'ta büyük gösteriler Mayıs ayında da devam etmiştir. Haziranda genel grevin bitmesinden sonra kırsalda isyan başlamıştır. İsyanın bastırılmasında İngilizler sert tedbirler almasına rağmen isyan ve saldırıların önüne geçilemiyordu. Yasin'in sağladığı finansman ile kendisine "Güney Suriye Devrim Kuvvetleri Başkomutanı" diyen Kavukçu, Bağdat'ta bir grup profesyonel asker ile Filistin'e ilerlerken Mavera-i Ürdün'de sürgünde bulunan eski askerler de onlara katılmıştır. Artık Kavukçu, Filistin'de mücadeleye başlamıştır. Bu arada İngilizler de kuvvetlerini bir tümen ile takviye ederek Kraliyet Hava Kuvvetlerinin desteğinde ezici güç üstünlüğü ile isyan ve saldırıları bertaraf etmiş ve Fevzi Kavukçu ekim başlarında ateşkes ilan etmek zorunda kalmıştır. 1936 Eylülünün başlarında imzalanan Fransa-Suriye Antlaşması Milli Blok tarafından kabul görmüştür. Fiiliyatta yalnızca Suriye Meclisi üzerine düşeni yapmış, ancak Fransız Senatosu ve MC bu antlaşmayı onaylamamıştır. Sonuç olarak, Lübnan Suriye'den ayrılmış, Dürzi ve Alevi azınlıklar özerk bölge azınlık hakları teminatı sağlanmak üzere Suriye Cumhuriyeti'ne katılmıştır. Yasin el-Haşimi Mart 1935'te Irak'ta başbakanlık görevini teslim almıştır. Haşimi, Arap birlik davasının sembol ismi, çevre ülkelerin popüler kahramanıydı ve İngiliz muhalifliği ile ünlüydü. Dönemin yirmi dört yaşındaki kralı Gazi ise İngilizlere itaatte kusur göstermemekte, ancak bu davranış biçimi otoritesini zayıflatmaktaydı. 29 Ekim 1936'da Haşimi, General Bekir Sıtkı darbesi ile indirilir ve başbakanlık görevine Hikmet Süleyman getirilir. Yazar, Yasin el-Haşimi'nin Bağdat, Şam ve Beyrut'a gidişi ve burada ölümünü konu ederek eserini sonlandırmıştır.

Provence 576 kaynakça ile 445 sayfadan oluşan eserini okuyuculara sunmuştur. Kitapta yedi görsel, dört harita ve üç tabloya yer vermiştir. Tablolarda eserde etkin rol oynayan subay, sivil görevli ve Osmanlı uyruğundan olmayan kişilerin isim, doğum yeri ve tarihi, eğitimi, Kasım 1918'deki mevkisi, savaştan sonraki mesleği ve ölümünü içeren bilgilere yer vermesi; bölüm başlangıcında zaman ve önemli olayların yer alması okurların eseri incelemesi ve anlamasında kolaylık sağlayacaktır. Kitabın panoramasında, iki dünya savaşı arasında Osmanlı kurumlarını ele alan, merkezinde askerî okullardan ve mülkiyeden mezun olan şahsiyetlerin manda güçlerine karşı halk destekli yürütülen mücadeleler yer almaktadır. Ayrıca MC'nin işlevsizliği, İngiliz ve Fransızların manda yönetimi uygulamaları ile Irak, Suriye, Beyrut, Mavera-i Ürdün ve Filistin'i nasıl sömürdüğü; İngiltere'nin Siyonizm'i canlandırmak için Yahudilerin yanında ürettiği politikalar ile Arap Müslümanlarına karşı izlediği acımasız uygulamalar kitabın merkezine konu edilmiştir. Orta Doğu'da yaşanan gelişmelerin Mustafa Kemal önderliğindeki Anadolu ihtilali ile eş zamanlı olarak ele alınması, esere ayrı bir zenginlik kazandırmıştır. Eleştirel olarak

eserin birinci bölümünde “akademi” yerine “harp okulları” ifadesinin kullanılması; askerî idadilerin sayıları verildikten sonra bunların “ordu merkezlerinde açılır” açıklanmasının yapılması; “düzensiz kuvvetler” yerine “Kuvayi Milliye” veya “Milli Kuvvetler” ifadesinin kullanılması; Türk Kurtuluş Savaşı’nın sona erdirilmesinin Lozan Antlaşması yerine Mudanya Ateşkes Antlaşması olarak ele alınması uygun olurdu. Eleştiriler bir, üç ve dördüncü bölümlerde kaynakçalarla sunulmuştur. Olayların kronolojik olarak ele alınması, anlatımın açık ve anlaşılır olması ve eserin zengin kaynakçaya sahip olması nedeniyle ileri seviyede, olabildiğince kapsamlı bir araştırma olduğu düşünülmektedir.